

Setinský, Jiří

[Dobb, Maurice. An essay on economic growth and planning]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná.
1962, vol. 11, iss. G6, pp. 204-207

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111476>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

nost pokroku, tak i možnost regrese nejsou dány předem ani jako bezprostřední výsada, ani jako vrozený nedostatek rasy; nejsou ani přímým následkem zeměpisných podmínek. Proto existovala početná počáteční střediska civilizace a přesouvala se během staletí, a proto také jsou lidé schopni do nekonečna osvojovat si do jisté míry prostředky, objevy, výsledky a podmínky určité civilizace již vyvinuté. Zkrátka, pokrok i regrese jsou obsaženy v podmínkách a v rytmu vývoje společnosti všeobecně“ (str. 166). Podle Labrioly „pohyb dějin... jako by se dál po lomené čáře, která často mění směr a znovu a znovu se láme, v některých chvílích jako by ustupovala a jindy jako by se natahovala daleko od svého počátku — hotová klikatina“ (str. 169).

Tyto myšlenky jsou zobecněním poznatků o vývoji antagonistických společensko-ekonomických formací. Podrobnější výklad by vyžadoval rozbor dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů.

Českého čtenáře přitahuje ze sborníku Labriolova kritika Masarykovy knihy „Die philosophischen und soziologischen Grundlagen des Marxismus“. Labriola byl jeden z prvních marxistů, kteří reagovali na tuto kritiku marxismu.

Labriola charakterizuje Masaryka jako „filistra v pododručí profesorské“. Masaryk, přestože zná podrobně socialistickou literaturu, neví, co je jejím jádrem, smyslem, duchem (srov. str. 298). Labriola demonstruje nevědeckost Masarykových názorů jak v oblasti filosofie, tak i v oblasti ekonomie a v teorii socialismu.

Masarykovo teistické pojetí světa a dějin Labriola neuznává za hodno kritiky. Komentuje je lapidární slovy „Deo gratias“. Odmítá kritiku historického materialismu, protože je založena na teorii faktorů. Pro Masaryka je příznačná víra v hybnou sílu idejí. Zápas za světový názor je mu podstatou společenského dění. Např. v současné době je prý rozhodující pro osudy lidstva katolictví a protestantství. Masaryk nachází v Marxovi katolické prvky, protože převzal „katolický“ francouzský socialismus a protože byl autoritářem a internacionalistou.

Masaryk nepochopil podstatu společenských jevů. Třídní boj podle Masaryka není motorem dějin. Marx prý mylně zevšobecnil špatně pochopené skutečnosti. Masaryk považuje stát za instituci, která existuje od počátku společnosti a bude stále existovat z důvodů rozumných a morálních. Neuznává determinovanost práva ekonomickými vztahy atd.

Ještě horší než kritika historického materialismu je Masarykova kritika marxistické ekonomie. Nechápe objektivní charakter ekonomických zákonů. Masaryk nepochopil ani učení o pracovní hodnotě ani učení o nadhodnotě, která je prý pojmem etickým. Je příznačné, že Masaryk obhajoval „pracující“ kapitalisty.

Labriola upozorňuje, že Masaryk ve své kritice marxistické teorie socialismu útočí proti hlavním poznatkům, tj. proti teorii proletářské revoluce a teorii diktatury proletariátu. Masaryk radí socialistům, aby prováděli parlamentární politiku. Labriola ironicky poznamenává, že Masaryk se kochá „přesvědčením, že revoluční období již dávno minulo a že jsme definitivně vstoupili do období pozvolného vývoje, ba do idylly klidného a rezignovaného rozumu“ (str. 304). Tato kritika kritiky marxismu ukazuje, že Labriola velmi brzy rozpoznal politické pozice T. G. Masaryka.

Labriolovy Eseje, jak je vidět již z uvedených myšlenek, jsou cenným přínosem k rozvoji marxistické teorie.

Miroslav Ovesný

Maurice Dobb; *An Essay on Economic Growth and Planning, Londýn 1960, str. 119.*

M. Dobb, autora recenzované práce o otázkách ekonomického růstu a plánování, není nutno našim čtenářům zvlášť představovat. Nedávno byl u nás vydán překlad jeho drobné, víceméně propagandistické práce *Kapitalismus včera a dnes*. Dobb je významný marxistický ekonom působící na universitě v Cambridgi, je autorem rozsáhlých historických studií o rozvoji kapitalismu, o ekonomické historii SSSR, jakož i četných teoretických esejí z problematiky politické ekonomie kapitalismu i socialismu. V poslední době se věnoval otázkám ekonomického růstu, plánování a ekonomice HMVZ. Výsledkem těchto studií je recenzovaná práce. Budiž hned podotčeno, že přes malý rozsah je to práce velmi hutná obsahem a její četba není rozhodně snadná. Úvahy se pohybují na vysoce abstraktní úrovni a je zřejmé, že se autor dal snad až příliš ovlivnit způsobem vyjadřování současných buržoazních ekonomů. Na druhé straně je nutno uvítat, že se mu podařilo celkem nenásilně skloubit marxistickou ekonomickou terminologií s příslušnou terminologií buržoazní. To je jistě kladem této práce věnované marxistické analýze některých základních otázek ekonomického růstu a zvýší to užitečnost jejího působení v buržoazních akademických kruzích.

Práce se zabývá otázkami růstu v plánovaném hospodářství opírajícím se o společenské vlastnictví výrobních prostředků. Přesto však z práce není jasné, zda má autor na mysli skutečně socialistickou soustavu. Jak řečeno, pohybuje se totiž výhradně v rovině abstraktních

úvah, ani se zabývá i rozbohem konkrétního vývoje v zemích s plánovaným hospodářstvím. Řečeno právníckou terminologií, jeho práce je v oblasti „de lege ferenda“ a ne „de lege lata“. Na tomto dojmu nemění nic ani skutečnost, že se hojně odvolává na sovětské diskuse a názory o efektivnosti investic. Dobbovy úvahy mohou mít právě tak platnost i pro země hospodářsky málo vyvinuté, avšak s velkým rozsahem státního vlastnictví výrobních prostředků, v nichž by tedy investice státu rozhodujícím způsobem ovlivňovaly rozvoj národního hospodářství. Svým způsobem to lze považovat i za přednost této knihy.

Práce má šest kapitol, tematicky je ji však možno rozdělit do tří částí. V první autor zkoumá zvláštnosti růstu v plánovaném hospodářství a určení optimálního tempa růstu. Druhá část je věnována zkoumání základních otázek teorie investic — zaměření na odvětví i volby techniky. Doplňkem této části je dodatek napsaný L. Johansenem a A. Ghoem, v němž jsou některé Dobbovy teze formulovány matematicky. Třetí část je věnována otázkám teorie cen ve zkoumaném typu hospodářství.

Dobb formuluje nejprve některé rozdíly mezi plánovaným hospodářstvím a anarchickým hospodářstvím tržním. Vidí je v tom, že plánované hospodářství nemusí brát zřetel na faktor času („line preference“). Z hlediska zájmů jednotlivých střádalů, nemusí se při volbě techniky řídit kritériem zisku a konečně v rozhodování o investicích zde odpadá faktor nejistoty; to pokládá autor za základní rozdíl. V plánovaném hospodářství nezávisí rozdělení investic na nekoordinovaných dohadech nezávislých podnikatelů, jež jsou co do správnosti teprve dodatečně korigovány skutečným vývojem, nýbrž jsou již předem sladěny. Dobb podotýká, že veliká nejistota může investice a tím i růst paralyzovat. Zároveň zde odráží i kritiku buržoazních ekonomů, tvrdících, že plánované hospodářství má tendenci ke strnulosti. Říká, že k té může vést jak veřejná, tak i soukromý byrokratismus. Soudí naopak, že od plánovaného hospodářství lze očekávat sklon k novotaření, neboť změny směru rozvoje jsou tím snazší, čím více je možno je předvídat, a mechanismus plánování má právě velkou možnost odstranit překážky ekonomických změn, jež s sebou nese malá pohyblivost fixního kapitálu.

Růst však závisí i na struktuře výroby, zejména na poměru mezi výrobou výrobních prostředků a spotřebních předmětů. A předností plánovaného hospodářství vidí Dobb i v tom, že může racionálně zajistit optimální podmínky pro ekonomický růst.

Další otázkou je volba optimálního růstu. Dobb je řeší na základě diskuse s buržoazními a marxistickými autory.

Nejprve tu ukazuje na dvě, jak říká, kontrastní metody přístupu k řešení otázky investic: jednak je to vodítko pro investiční politiku při volbě mezi různými alternativami, pokud se týče úrovně investic, charakteru jejich rozdělení a jejich technických forem. Zřejmé tu jde o princip maxímace (maximum užitečnosti nebo blahobytu v určitém čase, nebo zase o minimum nákladů). Dobb však tu vidí velkou obtíž, jak dát těmto principům reálný obsah.

Druhým problémem je určit rozhodující klíčové faktory růstu omezující cíle plánu, resp. rozhodující páky, jimiž lze tempo růstu zvýšit.

Dobb zde mluví o protikladných metodách přístupu. Spíše se však zdá, že tu jde prostě o dva aspekty téhož problému — maxímace realizace cílů, jimž má růst sloužit, a konkrétních podmínek, v jejichž rámci je tento cíl uskutečnitelný.

Dobb především soudí, že společenský výnos investic je nutno zkoumat jako přírůstek ke společenskému produktu, který tento výnos může zabezpečit. Protože velikost investice rozhoduje o běžných i budoucích účincích výroby a protože oba druhy účinků jsou v jistém ohledu zastupitelné, je nutno pro kritérium optimálního podílu investic v národním důchodu porovnávat přítomné statky s budoucími. Dobb tu hovoří o volbě diskontové sazby, v podstatě mu však jde o účinek faktorů času v investicích. Rozhodně zde nemíní aplikovat např. psychologickou teorii úroku tak, že by porovnával velikost dnešního užítka s budoucím. Zde jde spíše o zásadní otázku podílu čistých investic na národním důchodu a v souvislosti s tím o celou strukturu výroby. A zde nelze přikládat stejnou váhu přírůstku národního důchodu nehledě na dobu, kdy nastane. Dobb případně podotýká, že takový názor by vedl k situaci, kdy by společnost byla vždy ochotna hladovět v přítomnosti za cenu sebumenšího užítka ze zvýšení v budoucnu. V každém případě by investice měly být alespoň takové, aby zajistily v budoucnu nejméně stálou spotřebu na hlavu podle přírůstku obyvatelstva.

Máme-li zde co dělat s investičním stropem, zůstává ještě další problém — kritérium poměru mezi očekávanými výsledky a investičními náklady, kritérium, jež by bylo podkladem pro maximum efektivnosti vynaložených investičních prostředků a spolu s tím i pro volbu techniky.

Dobb se na tomto místě zabývá dost obšírně sovětskými diskusemi a známým vzorcem návratnosti investic $\frac{I - I_2}{V_2 - V_1}$ a domnívá se, že nedostatkem formule je to, že neexistuje jed-

notný koeficient návratnosti pro celé národní hospodářství, a dále, že jeho hodnota závisí i na cenách výrobních prostředků, z čehož plyne jistá libovolnost ve struktuře relativních cen.

Celkem dochází Dobb k závěru, že investiční kritéria jsou nespolehlivá. Je-li jednou stanoveno všeobecné tempo investic, je možno dojít k určité minimální míře jejich efektivnosti (výnosnosti), jež, aplikována všeobecně, by úhrn investičních projektů vyrovnala na zvolený úhrn investic. K tomu však lze dojít jen zkusmo, skrze omyly, a nelze nezávisle určit samo tempo investic. Zvláštní obtíže zde působí i to, že úvahy optimální politiky pro velmi dlouhá období vyžadují znalost vývoje všech proměnných, což ovšem není možné. Proto by se ekonom měl omezit spíše na krátkodobé otázky ohledně determinant investičních rozhodnutí ve zvláštních situacích a zkoumat, zda se tak může dostat dopředu při posuzování nových situací vzniklých z dřívějších.

Vidíme, že Dobb se v této části práce zabývá závažnými otázkami efektivnosti investic. Zdá se však, že problematiku příliš zúžil na otázku faktoru času. (V tomto duchu zní vlastně i název příslušné kapitoly.) Jestliže si však vytkl za cíl celé práce zkoumat otázky plánování a ekonomického růstu, bylo by bývalo vhodné, kdyby byl otázku efektivnosti investic zkoumal komplexněji a kdyby byl alespoň letmo nastínil všechny okolnosti, které musí plánovatel investice vzít v úvahu, zejména z hlediska potřebných dodatečných investic vedlejších. Tak vzniká dojem, že efektivnost je především záležitostí porovnávání efektu budoucích užitií s přítomnými; tím se však problematika efektivnosti nepochybně nevyčerpává.

Neopodstatněná se nám zdá též Dobbova škepe ohledně možnosti dlouhodobého zkoumání. Vždyť možnost plánování skutečně dlouhodobého vývoje je jistě právě hlavní předností plánovaného hospodářství, pokud je ovšem založena na dostatečně hlubokém a solidním rozboru dřívějšího stavu. Zde právě vzniká dojem, jako by Dobb měl na mysli spíše hospodářství smíšené, s velkým podílem státního vlastnictví výrobních prostředků, než v pravém slova smyslu socialistické hospodářství.

Je však zde třeba i ocenit Dobbovu kritiku buržoazních teorií, např. jeho kritiku názorů použitelnosti soukromého hodnocení přítomných a budoucích užitií (tj. soukromých úspor) pro získání investovatelných zdrojů nebo jeho odmítnutí použitelnosti pouček o klesající užitečnosti pro kritéria efektivnosti investic.

Druhým problémem je volba techniky v investičních projektech, jakož i otázky zaměření investic mezi různá odvětví. Dobb se tu především zabývá názory buržoazních ekonomů, kteří doporučují volbu techniky zakládat na teorii poměrné hojnosti faktorů, jež je variantou teorie mezní produktivity. Podle ní cena výrobního faktoru, jehož je dost, je nízká, neboť i jeho mezní produktivita je nízká, kdežto cena výrobního faktoru, jehož je nedostatek, je vysoká, neboť i jeho mezní produktivita je vysoká. Podle toho tedy HMVZ, v nichž je přebytek pracovních sil, by měly používat metody málo náročné kapitálově, chtějí-li postupovat skutečně hospodárně.

Dobb tento názor odmítá jako krajně opatrnický. Soudí, že možná míra investic je dána velikostí přebytku nad reálnými mzdami pracovníků v sektoru výroby spotřebních předmětů. Investiční potenciál vyjádřený množstvím pracovníků zaměstnaných ve výrobě výrobních prostředků bude tím vyšší, čím vyšší bude produktivita ve výrobě spotřebních statků (při dané úrovni reálných mezd). Podle toho, jak investiční potenciál bude použit pro výrobu investičních statků o různé produktivitě, bude zavádět i různou produktivitu do spotřebního sektoru, čímž se bude vytvářet i různá míra nadvýrobku na jednotku práce tam zaměstnané.

Z toho plyne, že Dobb je celkem pro použití velmi moderní techniky. Tato myšlenka je jistě principiálně naprosto správná. Ovšem nejvyšší technika znamená zároveň vysoké organické složení kapitálu, resp. výrobních fondů, což znamená, že dává malé vyhlídky na poměrně rychlé odčerpání zjevné i skryté nezaměstnanosti, jež je v HMVZ značná. Dobb si tento problém uvědomuje a píše, že je zřejmě konflikt mezi humánním cílem opatřit vbrzku zaměstnanost maximálnímu počtu osob a požadavky růstu. Připouští, že je nutný jistý kompromis: např. značně kapitálově intenzivní investice v průmyslu, při čemž by bylo nutno zajistit alespoň existenční minimum pro nezaměstnané a neproduktivně zaměstnané tím, že budou levně vybaveni primitivním nářadím. Taková politika může být vynucena i nedostatkem pracovních sil potřebných pro obsluhu moderní techniky. Avšak soudí, že rozpor je reálný jen v úvahách pro krátkou budoucnost a bude mizet tím více, čím dlouhodoběji budeme uvažovat. Čím větší bude totiž růst na základě nejvyšší techniky, tím lepší podmínky se budou vytvářet i pro zaměstnanost.

Poslední okruh problémů je věnován plánování cen. Dobb zde především prokazuje celkem velmi dobré znalosti diskusí o plánování cen, jež v posledních letech probíhaly v zemích socialistické soustavy. Zasáhl do nich dokonce i sám články, které byly otištěny v polském odborném tisku. Zdá se také, že polské diskuse zanechaly jisté stopy i na Dobbových názorech.

Dobb zdůrazňuje aktivní úlohu ceny v plánování jak u výrobků spotřebních, tak i u výrobních prostředků. Jeho vůdčí myšlenkou je „koexistence“ plánu a trhu, jež by byla založena na systému ekonomických stimulů vyjadřujících shodu zájmu podniku se zájmem společnosti na základě plánu a majících jistý vztah k trhu. Struktura cen by měla stimuly usměrnit správným směrem. Čím více jsou stimuly výroby vázány na výnosnost a čím více jsou ekonomická rozhodnutí ovlivňována touto formou, tím je otázka cen důležitější.

Pokud se týče maloobchodních cen spotřebních statků, jde tu o trh v pravém smyslu slova i v plánovaném hospodářství. Platí zde zásadní požadavek rovnosti příjmů a výdajů na spotřebu a to se zdá být hlavní vedlejší podmínka, již tento typ přístupu k otázkám růstu může nabídnout plánovanému hospodářství. Pokud se týče tvorby těchto cen, domnívá se Dobb, že by bylo možno vzít za základ „normální cenu“ rovnající se vlastním nákladům plus standardní zisk nebo daň z obrátu a podle ní řídit maloobchodní cenu, jež by měla udržovat rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou. Rozdíl mezi touto cenou a „normální cenou“ by mohl být i ukazatelem pro rozhodnutí o přidělu investičních prostředků. Názor je zřejmě velmi diskutní a znamená prakticky přijetí zákona hodnoty jako regulátora výroby v určité oblasti.

Pokud se týče plánování cen výrobních prostředků, zejména investičních, zakládá Dobb své úvahy na tom, že použití investičních prostředků bude vždy v jisté míře decentralizováno. Proto má i v tomto případě požadavek, aby cenová hladina výrobních prostředků také vyrovnávala nabídku s poptávkou. Dobb zde však klade i další požadavek ohledně struktury cen výrobních prostředků. Zde vzniká otázka, jaká část nadproduktu má být v ceně zahrnuta. (Dobb zde používá ne dost vhodného názvu „ažio“, čímž vzniká dojem, jako by šlo o pouhou přírážku k vlastním nákladům.) Uplatňuje nové hledisko, které, pokud je pisateli recenze známo, se v diskusích o cenách mezi socialistickými ekonomy dosud neobjevilo. Diskuse se zde točily jednak kolem všeobecné hladiny vůbec se zřetelem na velikost nadvýrobku, která by měla být v ceně zachycena, jednak zdůrazňovaly cenové relace se zřetelem na zastupitelnost různých výrobních prostředků podle jejich deficitnosti. Dobb uznává tuto stránku také, avšak zvlášť se soustřeďuje na otázku zastupitelnosti živé a zvěcnělé práce, takže po této stránce připsuje cenovým relacím u výrobního zařízení zásadně úlohu regulátora technického rozvoje. Píše: „Na problém, který jsme zde vysvětlovali, je možno se dívat i takto: má-li být vynaložen daný investiční fond, pak volba mezi různými technickými formami (o různém stupni kapitálové intenzity) bude znamenat volbu mezi různými úhrny produktů (např. za rok) při různých mzdových nákladech. Výhoda vyšší kapitálové formy pro podnik je v podstatě v úspoře běžných mzdových nákladů, jež přinese“ (str. 98).

Dobbovo názoru lze jistě vytknout, že dělá ústupky mentalitě kapitalistické a že by mohl vést i k zúženému výkladu možnosti alternativního použití živé a zvěcnělé práce. Nelze však také popřít, že na základě chozrasčotního postavení podniků má taková úvaha svůj význam.

V závěru práce vyslovuje Dobb názor, že význam jeho úvah je vymezen rozsahem decentralizace v rozhodování podniků. Je nutno mít na paměti, píše, že „každý značný pohyb ve směru autonomie podniků v rozhodování o investicích bude nějak v konfliktu s potřebami růstu tak, že ani správně členěný cenový systém tomu snad nebude moci zabránit, a v každém kompromisu mezi plánováním a trhem to bude patrně ústřední a rozhodující moment, k němuž bude odpověď směřovat“ (str. 102). Zdá se, že československé zkušenosti tento názor potvrzují.

Jiří Setinský

O normách stranického života; Praha 1961, SNPL, stran 630.

Vydání sborníku Leninových prací *O normách stranického života* přichází velmi vhod právě v době, kdy program KSSS, dokument mezinárodního významu, ukazuje všem komunistickým stranám, socialistickým zemím a všemu lidstvu jasnou cestu ke komunismu a kdy se mezinárodní komunistické hnutí rozhodně rozchází se všemi metodami, které odporují zásadám leninismu, a tím se ještě více přibližují myšlenky marxismu-leninismu všem pracujícím a urychlují vítězství socialismu a komunismu nad kapitalismem.

Sborník *O normách stranického života* sestavil Institut marxismu-leninismu při ÚV KSSS a české vydání připravil Ústav dějin KSČ. Publikaci v rozsahu 630 stran vydalo v roce 1961 SNPL. Sborník zahrnuje Leninovy články, projevy a výbory z prací z let 1899–1923, z nich více než třetinu zabírají problémy stranické práce po Říjnové revoluci. Téměř 100 stránek je věnováno poznámkám a rejstříkům. Poznámky podávají údaje o situaci, za které určité práce vznikly, vysvětlují různé události a souvislosti. Důležitým vodítkem ve sborníku je věcný rejstřík, jehož hesla umožňují proniknout do celé šíře výstavby komunistické strany a upozorňují na méně známé a méně využívané Leninovy práce. Nejvíce odkazů je k heslu Komunistická strana Sovětského svazu, pod kterým najdeme shrnutí všech základních zásad čin-